

Marko Kravos

Jože Horvat z Markom Kravosom

Horvat: Sicer se pozna in pogovarjava že od študentskih časov, toda zdaj lahko priznam, da te pravzaprav bolj kot osebno poznam po tvojem pisanju: poezije, besedil za otroke in proze. Zato bi za to priložnost (kot je ta intervju prek spletnih ramen) najprej hotel izvedeti kaj več o tvojem, če se lahko reče, socialno-kulturnem stasu. Kakšen je ta tvoj profil?

Kravos: Res je, pozna se že pol stoletja. Ko me nagovarjaš kot pesnika za Sodobnost, si pred tem šel skozi moje zbirke in me ob njih sprašuješ o poetoloških stvareh pa o okoliščinah za to in ono v mojem prebesedenem svetu. Kaj naj rečem? Nadme so prišla leta, ko se ves čas oziram vase, če se bo še kak žulj na srcu razlil v pesem, pravljico. In me pri tem obhajajo občutki, da je razglabljanje ali teoretiziranje okrog ustvarjalnega procesa najboljši način, da pomorim vse intuitivno, vse spontano, kar še omogoča rojstvo besedne umetnine, s katero izraziti enkratno-zasebno in univerzalno-družbeno obličje lastnega jaza. Če ne pomorim, pa vsaj steriliziram v območju logosa vse žive klice svojega mikrobiotičnega lirskega subjekta. Zato sem z odgovori toliko časa odlašal – skoraj dve leti! Ni bila samo lenoba, temveč predvsem strah pred reflektivnim kritičnim obravnavanjem prehojene poti ...

Naj se torej najprej ozrem na življenjske okoliščine, ki so me pogojevale, in ljudi, ki so me določali na zasebni ravni in kot družbeno bitje! Še najmanj mi je odrejal ravnanje sproti veter, ki je pihal zdaj iz ene, zdaj iz druge smeri. Konture sveta, v katerega sem stopil kot literarni osebek, so že tako rekoč davna zgodovina. In še prav posebna zgodovina: tržaški naslov me je velikodušno oblagal s prav posebnimi izkušnjami: niti približno podobnimi tistim mojih generacijskih in pesniških vrstnikov v tu-mejski Sloveniji. Naj samo preletim dejstva in okoliščine, ki so me določali: mesto Trst, za katero “veliki” t. i. “zavezniki” še niso določili, pod katerim državnim sistemom bo vzdihovalo za svojo nekdanjo slavo; meja kar predolgo zapira pretok blaga in ljudi, za vsak prehod je treba imeti vizum, tisk z druge strani meje je sumljiv, nevarna svoboščina.

Ob samopomilovanju SFRJ-jevskih Slovencev, da morajo po kavo, žarnice in toaletni papir v tihotapljenje čez mejo, moram jaz molčati ob stikanju italijanskih financarjev po mojih žepih za vsako cigareto, za maslom, jajci, s paličico merijo celo višino bencina v rezervoarjih: če si ga natočil v "jugi", si zagrešil zločin zoper državo. Pa zgodovinski spomin, kjer je partizanski odpor še posebej po vojni veljal za protidržavno, protiitalijansko dejanje in posledično so bili zmagovalci nad fašizmom tudi poraženci: obilica političnih prebegov iz celinske Slovenije ima svoje račune in načrte, pa tudi močan vpliv v tukajšnjih slovenskih šolah in v kakem mediju; v prvem desetletju po vojni polovico slovenskih nižjih slojev zdesetka informbirojevska kriminalizacija matične države, ki da je izdajalska, titofašistična; obdajajo me ljudje, starši, učiteljica, sosedi, ki jim italijanska država še pomeni grožnjo organiziranega – legaliziranega nasilja, kakor so ga doživljali vse od požiga Narodnega doma leta 1920, pa tudi po končani drugi svetovni vojni s paradržavnim "gladiom", insceniranimi procesi, npr. proti Beneški četi, s strategijo provokacij in manifestacij, ko še v sedemdesetih letih Almirante, voditelj desničarske stranke na trgu Unità kriči, da je treba slovansko golazen počistiti – popravljam: ni rekel golazen, ampak kužne bakterije; dobro desetletje prej, v začetku šestdesetih manifestiram v Nabrežini, ko prefekt odstavi demokratično izvoljenega župana, da bi lahko podpisal dekret o razlastitvi zemlje in urbanistični umestitvi naselja "ezulov" v slovensko obalno občino; v t. i. domovini – študirat grem leta 1962, me imajo za srečneža, ki živi v blagostanju in demokraciji: no, res. Bil sem deležen vzgoje integralističnega katolištva v Marijanišču, titovskega v Dijaškem domu, rad bi bil sredinec ali mezinec, a so me že doma v Trstu vedno nekam uvrstili, v Jugoslaviji pa sem bil za TNZ potencialni sovražnik socialističnega reda, celo dokazano protidržavno delujoč, ko sem kot študent delil po Ljubljani Zaliv, ki sem ga sourejal. Kdo bi si to gnal k srcu in se prej, vmes ali potem trkal po prsih. Ali se pretirano razburjal, ker ti dajo tajni varuhi sistemov in držav vedeti, da bedijo nad tabo, te kdaj snubijo, te kdaj skušajo spraviti v svojo navezo s kakim bolj ali manj subtilnim trikom. Tudi oni si samo služijo svoj žaltavi kruh. Človeku, za katerega se zanimajo, pa morda s tem cena (in kartoteke) rastejo. Če ti kdaj posežejo v usodo, je pač to del razvite dekadentne civilizacije, katere pripadnik sem. Pravzaprav sem imel srečo: inštitucije, stranke, ideje, avtoritete vseh vrst so se kar drenjale okrog mene, tako da sem postal odporen (ali vsaj zrelo luknjast, kot ementalec) nanje. Pač pa mi vstajajo pred očmi osebnosti, vse po vrsti so individualisti, ki imajo status zavetnikov moje književniške usode in svobode. V Trstu slavist in skladatelj Pavle Merkù, avantgardni duhovitež Avgust

Černigoj, Ciril Kosmač, Edvard Kocbek, Zlobčevi, Pavčkovi, sladokusni Slavko Mihalič, pošteni, iskreni Fulvio Tomizza, furlanski sosed Luciano Morandini, Juan Octavio Prenz, ki obešenjaško vedro prenaša v literaturo svoj argentinski izvor in eksil; pa omizje Knjižne zadruge v Ljubljani, za katero sem prevozil nekajkrat zemeljski krog tudi v manj voznem stanju – nazaj grede. In zakaj zamolčati iskrive stike in naklonjenost med Majo Haderlap in mano.

To seveda sestavlja plast zavednega na moji možganski gobi. A kako naj bi ob tem ne namignil na vse vsakdanjosti, ki me sestavljajo in posegajo bolj intimno vame kot vse to, kar sem omenjal doslej: razgled na kamniti hrib nad Sv. Ivanom in na morje. Na obzorju ladje, ki se oglašajo. Ženske, ki so posegale vame: mama in obe sestri, potem pa pribočnice: Ivanka Hergold (Tudi po peresu tovariš in trpka bližina. Te dni je umrla, da me je stisnilo v starem srcu.), kaka druga, ki me je vzela ob sebe in me odstavila, sedanja Srečka, ki drži roko nad mano ... ej, in še katera vmes: od njih ostajajo obrunki, sanjske prigode, pa tudi dvoje sinov in vnučad. Okusi: vino v kozarcu in v potokih, a ne brez varne mere. Ogenj, ki sem ga kdaj prižigal ob cigaretah, slastne školjke, kruh, namočen v oljčnem olju, artičoka ali koromač za pozimi, radič in sardoni za poleti, razkošje rumene polente, zapečene v skorjo. In gotovo ni brez sledov moje druženje z rastlinjem: moje dišavnice, žajbelj, sivka, luiža, timijan in divji šetraj. Nad njimi oljke, sivo srebrne. Hrast ob češnji, mandelj, ki zacveti včasih že ob sv. Prešernu, latnik s kosmatinci kiviji. Moja tihožitja, moja sožitja, ki ozemljujejo mojo tesnobo, ko se obiram pred kakim opravkom, delom, češ da bo nedodelano, nepopolno, neizvirno, nedokončno. Ko izlizujem s sebe zadrego pred ločitvijo od tega sveta, ko se me parkrat loteva rak, ko me doleti ali straši kaka telesna obraba, tegoba.

Morda pa me zadnji čas še najbolj daje nostalgija: za prvotno besedo, za bivšim čudenjem, za sočutjem do prihodnjega rodu, ki ni imel tako odgovornih prednikov, kot smo jih imeli mi. In od tega domotožja ne prepoznavam več svoje razposajene čudi, svoje radosti ob žitju in pitju in bitju. Počutim se tujca v lastni koži. In navadno dolžim za to degenerativno dogajanje v civilizaciji, pa je gotovo še največ čisto osebno fizioloških razlogov. Potem kdaj v svojih knjigah, v verzih in pravljичnem ugledam sebe: vseh mi je, da imam ves čas svoj rep in glavo.

Horvat: V literarnem zborniku *Štirinajst* (1967) je izšlo nekaj tvojih zgodnjih, prvih pesmi. Kako gledaš na ta čas, spremljan s pisanjem kolegov in kolegic na ljubljanski univerzi, in kako si se zlasti sam srečeval s problemi

svojega izraza in kakšne so bile možnosti za javno predstavljanje? Kako se spominjaš izida zbornika in odmevov nanj?

Kravos: Ker sva na začetku najinega pogovora, bi ti rad vsaj omenil nelagodje, ki ga čutim, ko naj bi ob svojem literarnem ustvarjanju mrščil čelo in se delal pametnega. Potem pa sem pomislil, da se dobro blago samo hvali, ker ga nihče drug ne bo. In mojega literarnega blaga, kot si sam videl, se je kar nekaj nabralo v vreči. Morda pa bo v teh mojih odgovorih prišlo tudi kaj takega na dan, kar mu bo utrlo pot do novih bralcev. Skupinski literarni almanah *Štirinajst* je prišel iz tiskarne že konec leta 1966, trdo jedro štirinajstih avtorjev je bilo na ljubljanski slavistiki ... Tam smo prirejali v teh letih literarne nastope, spominjam se, da smo nekoč nastopili na Rožniku – tam, se spominjam, sva si s Šalamunom komentirala verzne postopke; kdaj na Filozofski fakulteti, pa ob Savi, na odprtem, prav po jenkovsko: ta nastop je bil najavljen celo s tiskanim programom (pred oči mi stopa sličica Evalda Flisarja, takrat še zgolj pesnika!), čemur je sledila objava sodelujočih avtorjev v prestižnih Naših razgledih. Iz mojih pesmi, ki so tam objavljene, veje več melanholije, kot je je bilo v meni. Saj bi za takrat lahko rekel, da sem bil razvnet od obilice lepih občutkov: prišel sem v prestolno Ljubljano iz Trsta, objavijo mi pesmi v Sodobnosti že leta 1965, leto pozneje ob Borisu Pahorju urejujem tržaški Zaliv, ga tihotapim čez mejo in razdeljujem po fakulteti ... Jože Pogačnik sestavlja za Kondor antologijo *Rusi most* in me objavi v njej. Na fakulteti očarljivi profesorji: France Bezlaj, Boris Paternu, Matjaž Kmecl, Helga Glušič. Najljubši mi je bil seveda Bezlaj. Hodim na obiske k Antonu Slodnjaku, Edvardu Kocbeku, ki mi včasih namigneta, da je pri njih slišno vse, kar se izgovori – a tega nisem jemal resno, saj sem očitno padel v takratno kavčičevsko odjugo (?). Pri pisanju pesmi sem se kar precej držal svojega: ni me mamila hermetična verzna eksistencialistika, nič več kot zanimivi se mi niso zdeli izzivi zagoričnikov, šalamunov, ohojevcev, čemur se je takrat reklo avantgarda (čeprav sem o njih prijazno pisal za tržaški radio in revijo Zaliv). Sam sem imel kot popotnico iz Trsta neposreden stik z antiko (osem let latinščine in pet let stare grščine), ljudsko pesem smo peli na vse viže od otroških let, pri Kosovelu sem se pojil z lirizmom in prvo (in ne angloameriško) avantgardo, ki jo je prav sredi šestdesetih let Ocvirk le začel objavljati. Čutil sem se odgovornega do tradicije: celo do spevnega Gregorčiča, predvsem pa do Ketteja, Jenkove prešernosti, Goljevih zlatolask, Grudnovih dekadentnih iz *Narcisa*, Gradnikovega zamolklega erotizma ... Kar vse mi je položil v košaro prof. Pavle Merku na tržaški gimnaziji, ki mu je bil posebej blizu ekspresionizem. Nekaj

pesmi iz zbornika *Štirinajst* sem objavil tudi v zbirki *Pesem*, pozneje, leta 2003, pa še v izboru mojih *Ljubezenskih*. Vesel sem, da sem sebi zvest in da je v mojih pesmih ta primarnost potem obstojna in očarljiva. Z vnovičnim objavljanjem jo spravljam v stik z novim bralcem, ki ostaja večni slehernik in bližnjik.

Horvat: Dve leti po izidu zbornika je izšla prva pesniška zbirka *Pesem* (1969). Pretežno osebna lirika, s pripovednim “epskim” ciklom o Fu Sannu. Zdi se, da je v knjigi zastavljen osnovni motivni svet tvojega pesništva, tj. osnovna drža do sveta, izražajoča se v verzih od intimne izpovednosti do kritičnega, ironičnega opisa življenja.

Kravos: Ob tej prvi samostojni zbirki se spominjam, da ji je priporočilo napisal Anton Slodnjak: prav bedasto mi je pri srcu, ko se spomnim, da mi je ponudil svojo oceno rokopisa v branje, jaz pa sem sramežljivo odklonil, češ da vem, da jih je pozitivno obravnaval, kot se za založniške ocene spodobi ... Potem so se te vrstice, ki so romale do urednika *Obzorij* Jožeta Košarja, v Mariboru zgubile. Zbirko sem res poantiral na mediteranski način: z vedrino in domišljijško pripovednostjo: pa kritičnemu/angažiranemu sem se izogibal kot hudič križa! – ker sem se bal stigmatizacije z “zamejsko/zamorsko zaznamovanostjo”. Spominjam se, kako sem pobožno postavil “posvetilno” pesem v zbirki. V njej so verzi: “*Tihi ljudje in otroci / naj prisluhnejo moji besedi ...*” Bil je to čas praške pomladi in sovjetske invazije na Češkoslovaško, čas študentske cvetne revolucije, v Italiji se je kuhal črni državni udar s pouličnim terorjem. V poeziji, slovenski še posebej, pa hermetizem in Pirjevčevo oznanjanje konca literature kot zgodovinskega dejavnika, menda še konec zgodovine. Tako ni čudno, da se moja pesem izteče takole: “Sam sem ob mrzlem ognjišču / pastirji odhajajo za svojimi čredami.” Na videz murnovsko rečeno, v resnici pa zelo stvarna zaznava, da moja pesniška drža (zavestno?) štrli iz sočasnih literarnih okvirov (mislil sem napisati tokov – a so bili le okviri!) v slovenskem prostoru.

Horvat: Druga zbirka ima naslov *Trikotno jadro* (1972). Uvodni moto aludira na tvoje zemljepisno poreklo, prva pesem, *Moja dežela*, pa je kot na glavo postavljena Šalamunova *Duma*. Toda v zbirki je tudi pesem *Besede*, ki govori o razvrednotenem jeziku, saj besede niso zavezujoče, “frfotajo” na vse štiri strani sveta ... Kako si v tistem času doživljal svet in seveda poezijo?

Kravos: Trikotnik v naslovu in v motu lahko bereš tudi kot spoj intimnega, družbenega in sveta narave v poeziji. Tej sintetični vlogi lirike se nisem odpovedal nikoli. V *Moji deželi* pa je izrekanje ideala in pravljične dežele nekakšen magični obrazec, ki naj odvrne od mene popadke tedanje šalamunovske želje, da bi se odselil, pobral šila in kopita ... Všeč mi je, da sem zbirko tedaj zašpilil z *Legendo*, v kateri: "Ta dobra dela vodijo v raj, / skopuška dekleta pa vzame zmaj." Opomba: Slovenija je bila ta čas dežela samomorov – in ozkosrčnih cerkvenjakov (rdečega in črnega kova), ki so na primer (kot mi je sam pravil) Kocbeka cefrali pri živem telesu. V Trstu so tedaj izhajali *Pesniški listi*, po osem monografskih izdaj na leto. Kocbek je tu izdal svojo *Žerjavico*. Tudi zato se nisem izmaknil v kako Deveto deželo, čutil sem, da imam kot književnik in urednik založbe v Trstu svojo moč in odgovornost. Ta čas sem prijateljeval tudi s Cirilom Kosmačem, z Borisom Pahorjem kot pobudnikom Zaliva pa sva se tedaj že razšla – zaradi njegovega podcenjevanja leposlovnega/pesniškega dela pri objavah v reviji. On bi raje videl revolucionarno – budniško poezijo v narodnem duhu, no, ali vsaj kislino, ki naj razje okostenelo kompartijsko nomenklaturu, da bi potem zavladata etno-etična garnitura laičnega izvora.

Horvat: *Tretje oko* (1979), tj. eno naslednjih zbirk, ki ji je bila prisojena nagrada Prešernovega sklada, je Taras Kermauner v spremni besedi označil kot skrajno resnicoljubno. Deziluzionistično. In med takimi je zamejska tema s pesmijo *Zamejska žalostna*: dotlej tako radikalno kritične morda ni napisal noben pesnik. Se motim, da zdaj bolj kot tedaj lahko sprejemamo njeno resnico ...?

Kravos: Mah, da je radikalno kritična, ta moja *Zamejska žalostna*? Napisala se mi je v avtoironičnem ključu, a vsako oko ima svoj vpogled v literarno besedilo. Res pa je, da je bil neposredni izziv za to pesem pravzaprav Pahorjev vstop v politično areno: z izrazitim angažmajem proti kardeľjanstvu v Sloveniji, v Trstu pa z ustanavljanjem svoje stranke Slovenske levice. Kermaunerjev spremni esej za zbirko je naročil urednik Pavček na Cankarjevi. Zelo mi je tedaj šlo v nos, ko me je Taras kar pritaknil pesnikom štirih. A ko sem čez leta njegovo razčlenjevanje spet bral, mi ni bilo napak, da me je spravil v predal srednjeslojcev, da iz tega zornega kota zganjam svoje hahljanje. Res sem raje sočuten s humanoidno drobnico kot s kozorogi. Nikoli nisem izpostavljaj ne svoje nacionalne (manjšinske!), ne razredne, ne verske, ne generacijske, ne spolne ali civilizacijske opredeljenosti. Zato sem izpisoval in izpisujem zamejsko žalostno ali žensko ljubezensko, se vživim v husita ali Afričana. Dedič sem in odgovoren

sem za zapuščino vsega tega v svojih celicah: brez posebne (literarne) odgovornosti za vse to. Vse naj obuja le življenjaželjnost. Iz tega se toči blagodejnost nasmeha, sveti eros. Ko je Taras gruntal svoje socio-filozofske mreže, sem jaz plaval v bahtinovskem svetu čutno-čustvenega. Škoda, da iz svojih registrov nisem izvabil več karnevalesknega. A zato bi verjetno rabil pravi resonančni prostor. Kabaretistična pikrost Kobala in Verča, deloma Čuka in Mermolja. Na Koroškem Jani Osvald ... V osrednjem prostoru pa ena sama "zamejska" žalost, razen kake Makarovičeve, Strniše, Fritza, Jesiha.

Horvat: V znamenju škržata (1985) je prav tako zemljepisno močno zaznamovana s tvojim okoljem, toda po vsebinski plati osebno izpovedna, pri čemer so motivi poudarjeno primorsko obarvani ali izraz časa. V tem smislu se mi zdita značilni *Hrastovski ples* in pa *Vreme za pesem*: prva kot prisposoda trpljenja/smrti, ki pa je "seme ..., tresoči plamen nezgorljivega življenja", in druga kot spoznanje, da je pesem plaha sled ... "zagovora življenja".

Kravos: Prav vseč mi je, da si izbrskal *Hrastovski ples* iz te moje zbirke. Da pa ne bom samo mozgal in gruntal o svoji literarnosti, ti bom razkril igračo, ki sem jo vpletel v mrtvaški ples na freski. Dajva še enkrat brati pesem:

... a v razuzdanem plesu mrtvih s freske
 utripajo žive barve teh krajev,
 vrtinci vetra po koteh lovijo
 apnenčast prah, sled davnih dob,
 ali pa iščejo spet novo seme,
 vretenca upov, novih evforij,
 tresoči plamen nezgorljivega življenja ...

Med a in ž, med alfa in omega življenja, sem kriptografsko vpletel rek/urok. Vsaka zadnja in prva beseda v verzu se začinja s črko, in ko jih spneš v besede, dobiš eno zelo obešenjaško, karnevalsko maksimo! Kdo bi si to mislil, pa še v cerkev sem obesil ta svoj obešenjaški f.. vlada svet. A naj namignem, da sem ta čas doživel večmesečno imobilizacijo, ko je v avtomobilski nesreči stlačilo dvoje mojih vretenc. Obenem pa je tudi potekal ločitveni postopek od moje zakonjščice: dvoje prokrustovih postelj – s katerih sem si pač dal duška s hotenjem v čutnost, brez vseh zadržkov in pomislekov. In če prav pomislim, so name, vsaj v enaki meri

kot hrastovske, učinkovale tudi druge fantastične freske iz kastavske šole: v bližini Divače, par streljajev od mojega doma, je v Malem Gradišču pri Divači cerkva, kjer je vsa severna stena poslikana s prizorom poklona treh kraljev: kakih sedem ali devet kobiljih riti se zvirajo na steni in med čudežno nagovarjajo k prvinskemu in naravnemu. Ko začutim, da so moje baterije prazne, jih grem pogledat ... Seveda je ta moj kriptogram le na prvi pogled pobalinsko, svetoskrunsko pesniško dejanje. V resnici pa le sled človeške nezgorljive želje po igri, ki naj odvrne strah in tesnobo pred temo. Pa sem ga, zajčjeušeč, zelo skrbno skrila, ne?! A zdaj, ko sem ti tole svojo igrico razkril, naj literarni znanstveniki le spet in bolj skrbno prečešajo moje verze! Tebi pa zaradi iztočnice, ki si mi jo dal, dolgujem izlet na Barbano, božjo pot v gradeški laguni, kamor tudi hodim kdaj, ko mi postane voda motna od vsakdanjega čofotanja v močvari.

Horvat: Naj se ustavim še pri knjigi *Obzorje in sled* (1992), večidel napisani v širokem, epsko ritmičnem verzu z motivi iz raznih mitologij (Jazon, desetnica ...). Seveda ni prvič, da se izpoved osredotoča okoli mita (tako tudi Lepa Vida idr.), toda tu je pesem s starodavno izkušnjo posegla globlje in širše ter tako reflektirala usodo sodobnikov. V čem vidiš tvornost starih mitov?

Kravos: Seveda ni naključje, da se je ta čas zgodila osamosvojitve Slovenije: posadka Argosa je imela svojo pustolovščino, posadka mojega naroda pa svojo; in na istih tleh, le z zamikom točno 3200 let! Mimogrede: sedem let pred osamosvojitveno gorečnostjo mi je ljubljanski pesniški tovariš (z vsemi privilegiji) sredi Trsta zabrusil, da sem, nacionalno vzeto, fosil. In tako sem tudi ob takih (poznejših) pomladnikih – prvoborcih slutensko doživljal Jazonovo odpravo že v luči zdajšnjega naravnega razvoja/razkroja idealov in iluzij o zgodovinskem pohodu nacionalne substance. Sam sem že doživel tak paranoidni čas v Trstu med letoma 1945 in 1954: zmagovalci brez tal, talci oceana, kjer se vse spreminja v pesek – in ki lahko le upajo, da se pesek še kdaj sprime v novo kamenino in postane prag v novem templju, kot pravi epilog k pesnitvi o Jazonu. Posebno mesto v pesnitvi *Jazonova sled* imajo ženske: up in obup pesnikov in vesoljnega moškega načela na svetu. Medtem sem se namreč spet zaljubil in kot star panj tudi skoraj zgorel. V Idili – nekakšni medigri v pesnitvi – se delfin napoti v človeško civilizirano (!?) življenje na kopnem, človek z očali pa se klapoušno vrača/meče v morje! To so ti miti, ko jih prevedeš v svoje drobceno življenje: Argonavti, Lepe Vide, žalik žene. In o teh sledih, o sprotnem pesku in drobirju pišem. Menda zato, da bi v našem skakljanju

po ristanču ugledal smisel. Niti ne, iz golega veselja da imam dvoje nog: eno na levi in drugo na desni. In dvoje rok, za objeme. V zbirki *Obzorje in sled* je še ena pesem, ki se mi zdi dovolj obstojno in avtentično pričevanje o času: *Po zmagi, po porazu* (prva objava marca 1986 v *Sodobnosti* – kot samostojna pesem!). Motiv je z makedonske ikone, s katere zre štirideset mučencev brez oči – in je to prtajeno pričevanje ikonopisca o poraženi Samuilovi vojski pri Bjelasici: tam je krščanski bizantinski cesar deset tisočerim poraženih dal iztakniti oči. Krvniki in žrtve so si potem le morali kot v spravni daritvi izmenjevati (makedonski) kruh in (grško) vino, če so hoteli po človeško živeti drug z drugim. Pri nas se še dandanes ne znamo sprijazniti z alternacijo zmage in poraza, še manj se med sabo zbotati kot ljudje, ki jih gugalnica zgodovine požene zdaj gor, zdaj ob tla. Še to na rob tej zbirki. Imam jo za svojo najbolj – zaresno. Da je zanesljivo dobra, mi je brez odlašanja potrdil Kajetan Kovič, ki ji je tedaj, kot svoj zadnji opravek na založbi DZS, stregel pri objavi. A z njo sem tako zabredel v elegizem trdih literarnih kontur, da mi je moj medi-teran v žilah narekoval zasuk k počelom otroštva: torej k pisanju pravljič in infantilne proze za odrasle. Na tem zelniku sem si prenavljal jezik – nazaj k pogovornemu/živemu/metonimičnemu ljudskemu izražanju in seveda k nekdanjemu smislu za igro, k predajanju domišljiji, v kateri imajo življenjske vrednote obstojno vrednost, ker so po moji meri in okusu. Seveda sem si lahko skopal v pradavnini /domišljiji nov mitološki brlog.

Horvat: Življenje je večni krog ... “tu smrt nima nog” (v pesmi, posvečeni sinu Kajetanu), iz zbirke *Krompir na srcu* (1996). V tej zbirki se – kot nasploh na svetu – marsikaj ponavlja, recimo več motivov iz prejšnjih knjig, toda z novim doživljajskim značajem, kajti stvarjem je treba “gnesti nove obrazce” (*Ogenj v ustih*). Tako recimo tudi pojmu “domovina” (*Krompir na srcu*) – kakšen je tvoj odnos do nje, se je z leti spreminjal? In kaj ti je sploh domovina?

Kravos: Kaj če bi bil enkrat moj odgovor kratek in hudomušen? Domo-vina je skratka dom vina. Rad si z njo/njim privežem dušo, rada človeka opije: ni zdravo, če si človek preveč zaliva z njim srce in pamet. Kaj pa, če bi domovini rekli kar (slovenska) beseda?! Tudi od besed si lahko potešen ali pa pijan. Mislim, da je tudi Prešeren imel v mislih tako domovino: in ni znal ne brez vina ne brez besede.

Horvat: V zbirki *Med repom in glavo* (2008) so v visoki meri združene nekatere značilnosti tvoje lirike: motivi iz narave, zgodovine, (zamejske)

politike, izraženi pa v inovativnem jeziku, kakršnega je nemara zmožen redek “unejski” pesnik. Kot da je pesnikova bodisi prizadetost bodisi ogorčenost nad dejstvi izsilila tudi takšno govorico. Ali pa je le-ta plod dolgoletnega pesnjenja, ki avtomatsko rodi tovrstno izrazno podobo ...?

Kravos: Pustimo dolgoletno rabo, ki bi človeka zlahka zanesla v svoj lastni jezik. In bi le samemu sebi govoril: in se monološko pogrezal vase. Jaz čakam, da se vsaka pesem na svoj način ugnezdi v meni. Za vsako se potapljam v jezik in prapodobne, da bi novorojenki vdihnil življenje. Življenje pa je presnavljanje starega v novo, levitev iz obrabljene ali pretesne goseničine kože v metuljčasto lahkoživost. Ne domišljam si, da kaj izumljam, le vse bolj lezem k naravi, k počelu, šumom in zvoku, k magičnim jedrom pomenov, ki jih nosi dihanje veselja v vetru in oplaja utrip v krvi. Časa ni, in ni ne novega ne starega. Še mojega imena ni nikjer, če samo pogledamo z najbližje galaksije – Kasiopeje. Jaz praktično samo naseljujem to čudežno oblo, ki se ji reče beseda. Iz veselja, da je vse ob njej tako lepo in skrivnostno, da se človek čudi. Zato pa je treba previdno z njo, da ne stopi v glavo. A brez nje bi nam zmanjkalo tal pod nogami. V tejle zbirki sem skratka dopuščal vse več zaumnemu, od šumov izzvanemu. Tudi s političnimi/družbenimi temami je tako lažje opraviti: samo verjeti je treba, da ustvarjajo polnoglasje tudi s svojimi iztrebki. Humus.

Horvat: Ena tvojih zbirk prinaša svojevrsten izbor iz tvojih erotičnih pesmi: *Ko so nageljni dišali* (1988). Napisane so v tvoji značilni čutni, frivolni, direktni, sarkastični drži. Kako gledaš kot pesnik na erotiko, na to po eni strani poceni blago, po drugi pa za marsikoga najpomembnejšo eksistencialijo?

Kravos: Ta zbirka je izšla pozneje v precej razširjenem izboru, v miniaturni z naslovom *Ljube/zenske* (2003). Prva izdaja v nakladi 3000 izvodov je bila namreč v kratkem času razprodana. Če je zaradi njiju na Slovenskem kaj več veselja z ljubeznijo in je zaradi tega kak Slovenec več, mi je to samo v čast in ponos. Po hudih medsebojnih obračunih nam bo vsako iz ljubezni porojeno bitje prav prišlo! Toliko glede ideološke podlage moje zbirke *Ljubezenskih* (po njih še vedno nastajajo nove), sicer pa na žalost prihajamo v čase, ko moj mali marko vse bolj gleda na erotiko in manj to počne. Erotika je beseda, ki je meso. In pika. Ne pa beseda, ki se gre eros. Na žalost sem zdajci, ko tole pišem, tudi sam kot evnuh pred haremom. Besedujem kot čuvar ognja. Pa zato – po dveh letih – pripenjam rokopis nove zbirke *Sol na jezik*. V njej sem se iz poparjenosti ostarevanja

na poseben način reševal. Pa ni bilo to pisanje nič terapevtskega, le vitalistična predanost in zagnanost.

Horvat: No, zbirka (dvojezična – italijanska in slovenska) je zdaj že izšla. In v senci tvoje oznake, da je vzgib za njeno nastajanje morda “vitalistična predanost in zagnanost”, jo bralec v nekaj verzih v prvem ciklu lahko razume tudi kot odmev na spremembe v svetu/družbi/narodu in seveda v človeku. Ni v teh verzih čutiti čutiti bolečino nad njimi: “Bor v bregu – bos na begu/pred lastnimi iglami”. A kot ima morje v sebi sol, ima ta “bor igle v krvi”. Je kljub vsemu nekaj zavetja v senci domače oljke in v položaju, ko se oprimeš in visiš na “pesniški niti”?

Kravos: V pesmi *Sol na jezik* je namig, da gre po eni strani za občutek, da se razpuščam v naravo, v kozmos, da se vraščam, selim. In ta občutek spremlja tudi počutnost: želja, da bi s čutili še zaznaval ves pavji rep zemeljskega. Nekaj je nelagodja, zadrege, saj ne vem, kako je s tem prehodom v razobličenje in vnovičnim vznikom v drugem svetu, drugem času. Morda se z “iglami v krvi” le poskušam vživeti v novo obliko ... Kaj od zdajšnjih spominov, izkušenj, od teh bolečin in radosti bom vzel s seboj? – Igllice so iz današnjih dni, polnih stisk in propadlih iluzij, a nakazujejo tudi dogajanje v lastnem telesu, ki je vse bolj krhko, medlo, bolečno. Melanholija. A tudi erotični ohlupi – ko vidiš, da je beseda kot kamen in voda: gibka, spremenljiva, a tudi nosilka trajnejših sledov človeka in dogodkov.

Horvat: Eden izmed ciklov je posvečen Bazovici, kraju, kjer se je zgodil fašistični zločin nad Slovenci. “Spomin in pozaba / obnavljata svet” se glasila zadnja verza tega cikla. Se na ta način obnavlja tudi simbol Bazovica?

Kravos: Bazovica je seveda primorski mit o golorokih vstajnikih v letu 1930, ki si niso pomišljali ... V drugih pesmih tega ciklusa pa udarja na dan, da so ideali svobode, pravice, človečnosti le zgodovinska pajčevina, v katero se ujame žrtev: vsakokratni pajki in golazen pa seveda pijejo kri, mesarijo po drobovju žrtev – in obenem spet in spet kujejo mit, da bi še naprej privabljali nove mušje brate. Treba se je sprijazniti s temi stvarmi. – To moje zaznavanje manipulacij z zgodovino in ideali je zelo podobno tistemu, kar popisuje Maja Haderlap v svojem romanu *Angel pozabe*. Res je treba segati med spomine, da veš, kdo si; in prav tako je treba marsikaj prepustiti toku pozabe. In se lahkoverno predati novi plovbi ... dokler je še vetra kej! – Italijani so ta čas *brava gente*. Ma tudi Slovenci, če malo pripreme oči, dajejo tak vtis! Z vsemi je treba živeti, je rekla moja

mama. Simbol Bazovice mi govori, da se zlo v človeku nenehno koti, prav tako kot se sproti pojavlja predana človečnost – nasprotje zlu.

Horvat: V spremnem eseju k zbirki Juan Octavio Prenz med drugim opozarja na različno dojetanje narave, ki jo srečujemo tudi v tej zbirki. Ti je predvsem sredstvo/metafora za izražanje človekovih stanj – ali eksistencialija, ki sodoloča našo bit?

Kravos: Jaz sam sem narava: *pars pro toto!* Pravelica za vse mogoče reinkarnacije: navdaja me vedra misel, da sem bil v prejšnjem pojavljanju mravlja – ker se v zdajšnjem bivanju tako rad predajam brezdelju in menda zato še kar dolgo živim. Pravkar mi jih je bilo 70! Morda bi moral še kaj spraviti v pesem. Kaj pa, če se naslednjič pojavim kot riba in ne bom mogel niti besedice, niti z rokami komu fige pokazati!? – Zadnji čas se vse pogosteje objemam z oljko, morda me vzame za moža.

Horvat: Kot rečeno, zbirka je dvojezična, a na prvem mestu je italijanski prevod (navedeni so trije prevajalci, Darja Betocchi, Roberto Dedenaro, Marko Kravos). Vsi ste očitno nekako sodelovali – kako si sam začutil problem prevajanja? Je na primer prevod naslova prve pesmi *Arhivsko zbrani* v italijansko *Figure d'epoca* dobeseden ali “približen”, odražajoč le vsebino pesniškega teksta?

Kravos: Večino besedil sva v italijanščino predelala štiriročno s pesnikom Dedenarom. Lahko sva si privoščila svobodo: pesmi so organizmi, in če v njih ni življenja, so trupla. Pesem mora biti za novo jezikovno okolje na novo rojena. S soprevajanjem sem na svoje verze pogledal z vidika univerzalnih človeških vzgibov in vsebin: poezija kot fluid, kot kri, ki zakroži po novem jezikovno-kulturnem telesu. Res, včasih je bilo treba glagolsko dikcijo izvirnika nadomestiti s samostalniško, a taki zasuki le upoštevajo naravno danost posameznih jezikov. V pesmi, ki jo omenjaš, pa se vživljam v jezik “bivših” – tistih, ki že ne dohajajo več sveta, a o njem še največ vedo. Zato pa samo še godrnjajo in brenčijo kot star medonosni panj na parnaškem vrtu. Dedenaru je bilo tovariško omizje, ta moja pisateljska bratovščina, kot sanjski otok. Včasih je biti Slovenec prednost pred odtujeno, privatizirano stanovsko družčino pri naših zahodnih sosedih.

Horvat: Kolikor mi je znano, imajo skoraj vsi tvoji slovenski kolegi pesniki v Italiji prevode svojih pesmi (v izboru) v italijanščino. Kakšne so “posledice” tega dejstva? Kako tebe – ali morda tvoje kolege – sprejema

italijanska publika ali celo javnost? In še, ali se ti zdi, da slovenska kulturna politika podpira prevode, in še, ali je na italijanski strani zaznati željo po poznavanju slovenske literature?

Kravos: Seveda se vzdušje ob meji normalizira. Veliko smo za zблиžanje in boljše sosedske odnose postorili tukajšnji slovenski književniki sami. Inštitucij ni bilo in jih še ni, da bi se nanje oprli. Današnja italijanska javnost je pozorna, občuti, da nima dovolj vpogleda v slovensko besedno ustvarjalnost. Predvsem zaradi jezikovne pregrade.

A mojo poezijo sprejema vse bolj kot del tržaške literarne scene, v njej pa zaznava "slovansko" specifikko, ki izhaja iz naše nacionalne tradicije, iz družbene osmišljenosti in teže književnosti v javnem življenju Slovencev; kot osebno poetsko značilnost prepoznavajo moje "horacijevsko" lovljenje ravnotežja med vedrino in temo, pa da iz zgroženosti velikokdaj odskočim v smeh ali vsaj avtoironijo. Da si privoščim besedno igro, a ostajam nazoren; da iz lirskega otožja brezskrbno zakorakam v epsko, v pripovedno strukturo. – Priložnosti za javno branje je veliko in "publika" že kar dobro "slišim". Tudi strokovne recepcije, zapisov o moji poeziji je kar nekaj: Elvio Guagnini v Trstu, Ernestina Pellegrini v Firencah, pred nedavnim preminuli Luciano Morandini iz furlanskega okolja, Roberto Nassi iz Vicenze, pa seveda someščana Roberto Dedenaro in Juan Octavio Prenz.

Ugodna okoliščina za preboj moje poezije v sosesčino je tudi moja prevajalska dejavnost. Prevajam pa večinoma sodobnike: predvsem imam rad take, ki pišejo poezijo v regionalnih italijanskih jezikih: v furlanščini, tržaščini, neapeljščini, istranščini, v narečju Veneta (A. Giacomini, C. Grisancich, Dante Maffia, Loredana Bogliun, Fabio Franzin). Ki ustvarjajo torej v "zasebnem" maternem jeziku z močno govorno podlago, kot npr. Franco Loi, ki si je omislil sintezo dialektov Milana in Genove ... Glas, ozvočena beseda. To mi je tudi pri gnetenju lastnih, izvirnih verzov izziv. Živ jezik v prvobitni legi!

Izšlo mi je skratka šest ali sedem zbirk poezije z italijanskimi prevodi in štiri otroške knjige. Razen treh vse pri italijanskih založnikih izven Trsta. Tako za prevode kot za objavo Slovenija ni primaknila nobenih novcev: prehude birokratske ovire za prosilce – založbe, ob tem pa za Italijo prepričali prispevki, če bi bili ti odobreni. Bojim se pa, da bo težko še računati na ugodno kulturno klimo: času suhih krav ni videti konca!

Zahod zahaja, računalnik pa crkava – si dopovedujem golo resnico. Bom pač zaupljivo negoval oljko in počakal, da me na novo rodi!